12. Шмелев Д. Н. О ″связанных″ синтаксических конструкциях в русском языке [Текст] / Д. Н. Шмелев // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 47–60.

13. Шмелев Д. Н.Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке [Текст] / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1976. – 152 с.

Mariya Lychuk

The category of syntactic link on the word combination and sentence levels

The category of syntactic link on the word combination and sentence levels is analyzed in this paper, their main point is opened.

Key words: category of the syntactic link, connection, syntactic linking word-combination, phraseological sentence, lexical and semantic pattern.

Оксана Орендарчук

ДОСЛІДЖЕННЯ ВАЛЕНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ У КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ

Статтю присвячено дослідженню валентності дієслів відчувати та to feel у сучасному українському та англійському художньому мовленні. Було встановлено контрастивні особливості інваріантно-варіантних властивостей валентністних відношень зазначених дієслів, а також зіставлено лексико-семантичні потужності дієслів відчувати та to feel в обох мовах.

Ключові слова: валентність, художнє мовлення, дієслово, контрастивні особливості, інваріантно-варіантні властивості, зіставлення, лексико-семантична потужність.

Незважаючи на те, що семантичне дослідження мов, зокрема й у контрастивному аспекті, є одним із традиційних напрямів українського мовознавства (М. П. Кочерган [7, с. 12–22], В. М. Манакін [9, с. 3–8], С. П. Денисова [4, с. 87–96], А. В. Корольова [5, с. 8–12] та ін.), недослідженими залишаються явища, які сприяють розкриттю, з одного боку, універсальності мовних процесів, з іншого – визначенню ідіоетнічної специфіки мовної будови.

Актуальність цієї наукової розвідки продиктована сучасними тенденціями вивчення тих мовних одиниць і категорій, які розширюють свої семантичні можливості в різних контекстах і в різних комбінаціях їхньої лексичної й синтаксичної сполучуваності. Окрім того, міжпарадигмальний і міжрівневий підходи до вивчення валентності мовних одиниць виявили нові її аспекти, з-поміж яких найважливішими вважаємо роль лексико-семантичної валентності у формуванні речення, а також співвіднесення лексико-семантичної й синтаксичної валентностей. Удосконалення дефініції валентності, її ролі на різних рівнях мовної системи сприятимуть глибшому розкриттю зв’язків між об’єктивною дійсністю, мисленням та мовою.

Метою дослідження є встановлення валентністних відношень дієслів, зокрема українського дієслова *відчувати* та англійського дієслова *to feel* у контрастивному аспекті. Для досягнення поставленої мети потрібно розв’язати такі завдання:

- визначити теоретико-методологічні засади вивчення валентності дієслів;

- виявити контрастивні особливості валентністних потужностей українського дієслова *відчувати* та англійського *to feel*.

У процесі дослідження інваріантних валентністних відношень дієслів *відчувати / to feel* в українській та англійській мовах важливим є також визначення їхніх варіантних властивостей.

Контрастивна семантика має свою специфіку та труднощі у виявленні семантичних відмінностей лексичних одиниць. Основним еталоном зіставлення двох мов є, на думку А. Гудавічюса та В. М. Манакіна, третя система (tertium comparationis) – інтернаціональна когнітивна система (сукупність знань про дійсність), яка складається з сем, що виражають лексичне значення, а також конструюють когнітивні поняття. Це елементи, з яких по-різному комбінуються значення в різних мовах [3, с. 14–15].

Дослідження лексико-семантичних систем мов на сучасному етапі потребує значної уваги до системності взагалі й до системних зв'язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях та етапах аналізу. М. П. Кочерган зазначає, що «повний контрастивний аналіз лексико-семантичних систем мов повинен охоплювати зіставлення на всіх рівнях лексико-семантичної системи (рівень значень, лексем, лексико-семантичних груп, лексико-семантичних полів), у тому числі й на парадигматичному, синтагматичному та епідигматичному». Парадигматичні відношення розуміють як внутрішньослівні (полісемічні), а також синонімічні, антонімічні, гіперо-гіпонімічні та міжпольові [2, с. 3–11]. Системність як головний принцип зіставних досліджень дозволяє, за словами В. М. Манакіна, побачити національно-специфічну своєрідність лексики в єдності розмаїття мовних картин світу [10, с. 250].

Незважаючи на те, що парадигматика як лінгвістичний термін і досі не має чіткого визначення, особливо стосовно конкретних мовних рівнів, у нашому дослідженні ми послуговуємося визначенням О. О. Селіванової, яка формами її реалізації називає полісемію, синонімію, антонімію, гіпонімію, меронімію [15, с. 443].

Слово є одиницею мови і пов'язане певними відношеннями з іншими одиницями мови. Сполучуваність слів у реченні залежить від того, чи є це слово достатньо самостійним, щоб надати структурно-семантичну завершеність конструкції без залежних слів, або ж воно потребує залежних елементів [11, с. 30–46].

Сполучуваність слова з іншими словами в межах певної конструкції, наявність будь-яких граматичних форм та їх значень залежать від семантики номена [17, с. 1–3]. Лексичне значення реалізується в мовленні. Двосторонній зв'язок «значення» і «контексту» показує «зумовленість» лексичного значення. Зумовленість значення слова його граматичними та фразеологічними зв'язками з іншими словами відмежовує «вільне» значення слова від «зумовлених значень». Існує також залежність між семантикою слова й синтаксичними умовами її реалізації: «слова з однаковими чи схожими значеннями» можуть мати «однакові чи схожі набори синтаксичних якостей».

Реалізація лексичних значень у мовленні пов'язує лексикологію, лексикографію та семантику з синтаксисом, постає об'єктом лексичної

синтагматики, основним предметом якої є лексичний синтаксис, тобто лексична сполучуваність слів у лінійному ряду. Те, що розуміють як «значення», є складним комплексом, що охоплює різні види значень слів. Одні з них – сигніфікативні та денотативні, пов'язані з основною інформацією, інші – з додатковою, тобто з різними емоційно-оцінними відтінками, які мовець залучає свідомо для підвищення ефективності основної інформації. Ці відтінки співвіднесені з «прагматичним значенням».

Існує два типи сполучуваності слів – синтаксична та лексична. Якщо синтаксична сполучуваність пов'язана з моделями синтаксичних залежностей і позицій сполучуваних слів, то лексична сполучуваність зумовлена відношеннями, «які наявні в реальній дійсності між позначеними цими словами процесами й предметами» [4, с. 87–96]. Отже, під сполучуваністю розуміємо таке поєднання слів, при якому вони набувають синтаксичної заданості.

Варто зазначити, що термін «валентність» [18, с. 19] майже завжди вживається паралельно з терміном «сполучуваність», який у широкому розумінні характеризує не тільки елементи мови, а й елементи мовлення. Валентність характеризує тільки елементи мови [1, с. 208].

У сучасному мовознавстві *валентність* визначають як «потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики» [13, с. 55] та відображає здатність слова до семантичного зв'язку з іншими словами.

Інший підхід до класифікації валентності запропонувала С. П. Денисова, яка валентність частково пояснює за допомогою поняття *позиція*, а частково – через поняття *потужність лексичного значення*. Під останньою вона розуміє сукупність парадигматичних і синтагматичних властивостей слова, пов'язаних з реляційними, кореляційними, реляційно-кореляційними й кореляційно-реляційними відношеннями лексико-семантичних одиниць у мовній системі [4, с. 87–96]. На думку науковця, поняття потужності комплексно поєднує дистрибуцію і функцію, імплікацію й опозицію.

Отже, *валентність* є полісемантичним лінгвістичним терміном, що позначає: 1) потенційні сполучувальні властивості мовних одиниць; 2) актуалізовані сполучувальні властивості мовних одиниць; 3) актуалізовані сполучувальні властивості мовленнєвих одиниць. Тому цей термін функціонує як у галузі поверхневих (синтаксичних) структур – *синтагматична валентність*, сполучуваність, так і глибинних (семантичних) структур – *парадигматична валентність*, яку вивчають у лексичній комбінаториці. У вузькому розумінні валентність – це дієслівна (а з часом і прикметникова), тобто *первинна* сполучуваність; у широкому – це здатність слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими елементами, тобто *вторинна*.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких представлено розмаїття класифікацій валентністних відношень у мові, найбільш прийнятною, на наш погляд, є типологія валентності, запропонована О. Ф. Таукчі. Вона розрізняє лексичну й синтаксичну сполучуваність. Перший тип комбінаторики вважає вихідним і абсолютним. Ним зумовлена здатність кожного слова створювати

лінійну конструкцію з обмеженою кількістю лексем. В основі кожного з таких сполучень лежить спільність первинних значень, властивих лексемам, що поєднуються. Лексична сполучуваність являє собою базис комбінаторних реляцій [16, с. 7]. Підтримуючи цю думку, звертаємо особливу увагу на те, що в часи первинного семіозису людина прагнула передусім виразити зміст, оформивши його у відповідну мовну форму. Тому лексична сполучуваність є, дійсно, первинною.

Така позиція щодо визначення валентності особливо коректна для зіставної семантики, оскільки, як свого часу зауважив Р. Ладо, один із основоположників контрастивної лінгвістики, «існує ілюзія, властива навіть освіченим людям, що значення однакові в усіх мовах і мови відрізняються лише формою вираження цих значень. Значення є культурно детермінованими, тому вони суттєво змінюються від культури до культури» [8, с. 32–62].

Коли йдеться про відмінність мов, то очевидними є – зовнішні (звукові та структурні) та внутрішні, або семантичні. «В історії мови, – зазначав О. О. Потебня, – на особливу увагу заслуговує, звичайно, дослідження не звукової оболонки слів, а смисловий зміст слів…» [12, с. 65].

На думку М. П. Кочергана, стан і результативність контрастивних розвідок залежать від панівної у певний період теоретичної мовознавчої парадигми, яка вирішує основне питання контрастивістики – що порівнювати і як порівнювати [6, с. 3–11]. Значення слова, його семантичний обсяг і конотації зумовлені його місцем у лексико-семантичній системі, яка є для кожної мови неповторною. Об’єкти зіставного аналізу становлять не окремі слова-кореляти, а їхні системні угрупування в лексико-семантичні поля, синонімічні ряди, антонімічні блоки, гіперо-гіпонімічні блоки тощо. Тут справді є важливими як позиція слова, так і потужність лексичного значення.

Проілюструємо викладене вище шляхом зіставлення потужності лексичного значення українського дієслова *відчувати* та англійського дієслова *to feel*. За результатами вибірки дієслів із сучасних художніх творів так званої «літератури в м’яких обкладинках», тобто «pulp fiction», встановлено, що в українській мові найбільша кількість слововживань характерна для основного лексико-семантичного варіанта зі значенням «сприймати органами чуття» [14], наприклад: *І хлопець прокинувся вдруге цього ранку через те, що* ***відчув, як*** *лиже йому руку собака* [2, с. 4]. Як правило, у синтагматичному аспекті дієслово в такому значенні супроводжується сполучниками *як, що* та ін.

Не менш поширеним є лексико-семантичний варіант зі значенням «почуватися», план вираження якого утворюється за допомогою дієслова *відчувати* та займенника *себе*, тобто воно синтагматично зумовлене, наприклад: *А вона ще дуже часто* ***відчувала себе*** *жінкою – не дружиною, не господинею, не матір’ю, а саме чарівною, привабливою жінкою* [2, с. 14].

Проміжним варіантом між основним значенням та наведеним вище ЛСВ є дієслово *відчуватися* у значенні «бути помітним, доступним спостереженню, сприйманню». Його план вираження оформлений за допомогою постфікса *–ся*: *Не ображайся, – сказав він з такою щирою усмішкою, що не можна було не посміхнутись у відповідь, – але у тобі весь час* ***відчувається*** *готовність до опору. Це так помітно, що мені здається – не я один побачив* [2, с. 73].

На периферії лексико-семантичної парадигми цього слова варіантне значення «сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь» з відповідним переносним варіантом «чуттям угадувати, здогадуватись»: *Весь час* ***відчував****, що вона жива* [2, с. 191]; периферійними варіантами є ЛСВ: «переживати якесь почуття»: *Заграв знайому мелодію, вона заспівала і раптом* ***відчула****, що ця пісня про неї, про її почуття й думки* [2, с. 193] та «розуміти усвідомлювати що-небудь»: ***Відчуваю****, – мовила вона, – страшенно* [2, с. 272].

Результати аналізу вживання дієслова *відчувати* в українській мові засвідчують, що вибір ЛСВ відповідно до певної комунікативної ситуації зумовлений контекстом, цей контекст створюється на мовленнєвому рівні конкретними лексичними та граматичними засобами, зокрема займенником *себе*, постфіксом *–ся* та сполучниками *що, як*, які мають безпосереднє відношення до категорії транзитивності / атранзитивності, що відповідно віддзеркалює конкретний ЛСВ та скеровує розвиток семантичного значення.

В англійській мові основним значенням дієслова *to feel* є те, що пов'язане із тактильними відчуттями: "to examine or explore by touch" [20, с. 134]. Воно також має два ЛСВ, зокрема: "to handle (an object) in order to experience a tactual sensation", яке супроводжується ще більш спеціалізованим транзитивним співзначенням: "to examine by touching with the hand or finger" [20, с. 134].

Структура словникової статті засвідчує що, на відміну від української мови, розвиток значень зазначеного дієслова відбувається в напрямку конкретизації та спеціалізації, а не генералізації. Однак зібраний нами попередній матеріал засвідчує зворотній процес. Майже всі визначені нами мікроконтексти ілюструють переносні значення – "to perceive, be conscious": *Instinctively he* ***felt*** *that she was, and he wanted more than anything else to trust in those instincts* [19, с. 75].

Зазначеному англійському дієслову властивий розвиток динамічної ознаковості, яка виявляється у високому ступені абстрактності "in wider sense: to perceive or be affected with sensation by an object through those senses which (like that of touch) are not referred to any special organ; to have a sensation of (e.g. heat or cold, a blow, the condition of any part of the body)" [20, с. 134], наприклад: *But I must admit I do* ***feel*** *the cold even on a sunny day like this* [19, с. 17].

Для актуалізації певного ЛСВ англійського дієслова *to feel* також важлива синтаксична позиція в реченні, яка визначається за допомогою деяких прикметників. Зокрема, переносне значення неперехідної форми "to have the sensibilities excited, to have sympathy with, compassion for (a person, his sufferings)" можна проілюструвати таким прикладом: *Tessa's mind was racing and she* ***felt*** *sick, anxiety-ridden for her child* [19, с. 33].

Якщо основними значеннями англійське дієслово *to feel* та українське дієслово *відчувати* деякою мірою збігаються, то периферія значно розрізняється. Ще більше розбіжностей спостерігаємо в позалітературному, позастандартному вживанні, або у фігуральному, стилістично забарвленому, що зовсім не представлено в українській мові.

Отже, потужність лексичного значення дієслова складається із лексико-семантичної парадигми, тобто семантичної структури слова, під якою розуміємо сукупність лексико-семантичних варіантів та синтагматичних позицій зазначеного дієслова, що дозволяють актуалізувати конкретний ЛСВ.

Зіставляючи лексико-семантичну потужність дієслів *відчувати* та *to feel* відзначаємо спільність для обох слів основних ЛСВ, що підкріплено широким вживанням цих лексем, та значну розбіжність периферійних співзначень, особливо розгалужених в англійській мові.

Таке спостереження дає підґрунтя для більш складного дослідження лексико-семантичних полів і тематичних груп дієслів у контрастивному аспекті та для розробки самих методів та прийомів зіставлення, у чому ми й убачаємо подальшу перспективу нашої наукової розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французкого языка. Синтаксис / В. Г. Гак. – М. : Высшая школа, 1981. – 280 с.

2. Горбань С. Невинна грішниця / С. Горбань, Н. Лапіна. – К. : Зелений пес, 2003. – 303 с.

3. Гудавичюс А. Tertium comparationis в сопоставительной семасиологии / А. Гудавичюс // Проблеми зіставної семантики. – Київ-Черкаси, 1992. – С. 14–15.

4. Денисова С. П. Лексична синтагматика: основні поняття та терміни / С. П. Денисова // Мова. Людина. Світ. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2006. – С. 87–96.

5. Корольова А. В. Перспективність розвитку методів сучасного зіставного мовознавства / А. В. Корольова // Проблеми зіставної семантики. – 2007. – № 8. – С. 8–12.

6. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. – 2001. – № 5. – С. 3–11.

7. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5. – С. 12–22.

8. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Контрастивная лингвистика. – 1989. – Вып. 25. – С. 32–62.

9. Манакін В. М. До питання про універсальні смисли в семантиці мов / В. М. Манакін // Проблеми зіставної семантики. – 2007. – № 8. – С. 3–8.

10. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – М. : Просвещение, 2004. – 326 с.

11. Падучева Е. В. Глаголы создания образа: Лексическое значение и семантическая деривация / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. – 2003. – № 6. – С. 30–46.

12. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1977. – Т. 4. – 1530 с.

13. Словарь лингвистических терминов [сост. О. С. Ахманова]. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 605 с.

14. Словник української мови: в 11 т. / [уклад. : І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1. – 652 с.

15. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [уклад. О. О. Селіванова]. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

16. Таукчі О. Ф. Теоретичні аспекти вивчення іменної дієслівної лексичної сполучуваності в англійській, українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. Ф. Таукчі. – Донецьк, 2006. – 19 с.

17. Темиракаева Н. Ю. Понятие категории валентности / Н. Ю. Темиракаева // Актуальные проблемы языкознания. – 2006. – № 1. – С. 1–3.

18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер; пер. с франц. Г. В. Степанов. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.

19. Bradford B. N. Unexpected Blessings: / B. N. Bradford. – London : Harper Collins Publishers, 2004. – 622 p.

20. The Oxford English Dictionary: 12 Vol. – Oxford: The Charendon Press, 1970. – V. I. – P. 132 – 134.

Oksana Orendarchuk

The research of the valency of the Ukrainian and English verbs in the contrastive aspect

The article is devoted to the research of the valency of the verb to feel in the modern Ukrainian and English fiction. The contrastive peculiarities of the invariant and variant features of the valency capacity of the verb to feel were developed here. And there were also compared the lexico-semantic paradigms of the verb to feel in both languages.

The key words: the valency, fiction, the verb, the contrastive peculiarities, the invariant and variant features, the comparison, the lexico-semantic paradigms.